

УДК 339.94(477+476) “1994/2004”

Степан Васишин

ТЕНДЕНЦІ ТА ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ І РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ (1994–2004 РР.)

У статті автор розглядає економічну співпрацю між Україною та Республікою Білорусь упродовж 1994–2004 рр., акцентує увагу на договірно-правовій базі цих зв'язків, досліджує основні тенденції та проблеми двосторонніх економічних відносин.

Ключові слова: Україна, Республіка Білорусь, торговельно-економічна співпраця, договір, відносини.

Економічний напрям співпраці в українсько-білоруських відносинах є ключовим для обох держав. Для України це обумовлено тим, що в умовах економічної війни з Росією саме Республіка Білорусь залишається чи не єдиною серед країн Євразійського економічного союзу державою, яка зацікавлена у розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин, і залишає відкритим свій ринок для українських товарів. Для Білорусі пріоритетність економічного вектору співробітництва з Україною пояснюється, у першу чергу, прагненням зберегти традиційний для своєї продукції ринок збуту, а також тісними коопераційними зв'язками, які історично склалися між підприємствами двох країн. На сучасному етапі на розширення партнерства між Україною та Білоруссю у торговельно-економічній сфері в значній мірі впливає геополітична ситуація, що склалася на теренах Східної Європи. Така тенденція суттєво обмежує потенціал розвитку українсько-білоруського економічного співробітництва, оскільки ставить взаємовигідні двосторонні економічні відносини у безпосередню залежність від позицій, а часто політичних амбіцій “третіх сторін”. За таких умов надзвичайно важливим завданням для керівництва обох держав постає необхідність ведення регулярного діалогу з основних питань економічної взаємодії, розширення інституційного співробітництва у сфері економіки, а також вміння вибору оптимальних зовнішньоекономічних партнерів.

Метою статті є аналіз основних тенденцій співпраці України і Республіки Білорусь в економічній сфері впродовж 1994–2004 рр., а також окреслення основних проблем, які перешкоджали динамічному розвитку двосторонньої економічної взаємодії у вказаний період.

Завдання дослідження полягають у висвітленні основних закономірностей і тенденцій розвитку торговельно-економічних взаємин впродовж 1994–2004 рр., виокремленні проблемних питань двосторонніх відносин, розкритті місця економічної співпраці у системі міждержавного співробітництва.

Об'єктом праці є історія міжнародних відносин і зовнішньої політики України й Білорусі у нових геополітичних координатах.

Предмет дослідження становлять закономірності та тенденції економічного співробітництва між Україною і Республікою Білорусь, визначення основних проблемних питань, які стримували розвиток міждержавних економічних взаємин.

Історіографічною базою теми слугували праці переважно білоруських та українських науковців. Двосторонні економічні відносини України з Республікою Білорусь знайшли відображення у розвідках Д. Юрчака [1], С. Макеєва [2], О. Валіон [3], М. Левицької [4], В. Засадко [5], Д. Демичева [6] та ін. Однак основний масив інформації ми почерпнули із матеріалів фонду

Посольства України в Республіці Білорусь (ф. 8) Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України (далі – ГДА МЗС України).

Новий етап у розвитку економічних відносин між Україною та Республікою Білорусь розпочався у другій половині 1994 р. і був пов'язаний з президентськими виборами, які відбулися в обох республіках. Розширення міждержавних політичних контактів, після обрання Президентом України Л. Кучми, а Білорусі – О. Лукашенка, призвело до активізації двосторонньої економічної взаємодії. Вже перші зустрічі на найвищому рівні засвідчили, що в українсько-білоруському співробітництві пріоритетне місце займають торговельно-економічні взаємовідносини.

Так, під час офіційного візиту Президента України Л. Кучми до Республіки Білорусь (13–15 липня 1995 р.) однією із центральних тем переговорів було питання міждержавного економічного співробітництва. Глави обох держав відзначили, що білорусько-українські економічні відносини мають особливе значення. Л. Кучма та О. Лукашенко підтвердили свою готовність сприяти подальшому розвитку двосторонніх економічних взаємин і домовилися доручити урядам України та Республіки Білорусь затвердити склад змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва на рівні міністрів. Крім того, сторони висловилися за необхідність врегулювання взаємних боргів, здійснення заходів щодо спрощення митних процедур, розширення прямих зв'язків між господарюючими суб'єктами двох країн, а також завершення підготовки угоди про взаємний захист інвестицій [7, арк. 20–21].

Реалізуючи домовленості президентів, 14 грудня 1995 р. під час офіційного візиту прем'єр-міністра Республіки Білорусь М. Чигиря в Україну було підписано договір про сприяння та взаємний захист інвестицій [8]. У цьому документі Україна та Білорусь взяли на себе зобов'язання заохочувати та створювати сприятливі умови для інвесторів з обох республік з метою здійснення взаємних інвестицій [8].

У 1996 р. спостерігалось певне погіршення українсько-білоруських відносин. Однак, це практично не вплинуло на торговельно-економічні зв'язки між двома країнами. Навпаки, протягом 1996 р. відбулася знакова для подальшого розвитку економічних взаємин між Україною та Республікою Білорусь подія – розпочала роботу Міжурядова змішана українсько-білоруська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва. Угоду про її створення було підписано 12 квітня 1996 р. у Києві [9, арк. 51]. Документ чітко окреслив основні завдання для роботи комісії: розгляд результатів зовнішньоекономічної діяльності обох країн, аналіз ходу реалізації основних напрямків і принципів торговельно-економічного співробітництва, вироблення і надання компетентним органам рекомендацій щодо вдосконалення, розвитку і подальшої гармонізації процесів, що розглядаються. Угодою також передбачалося проведення спільних засідань щонайменше один раз на рік у кожній країні почергово, а також у разі необхідності створення підкомісій і робочих груп [10].

Перше засідання новоствореної комісії відбулося 10–12 квітня 1996 р. у Києві. У ході її роботи було обговорено низку питань, серед яких стан міждержавного економічного співробітництва і шляхи підвищення його ефективності [9, арк. 51]. Українська та білоруська сторони також досягли домовленості продовжувати роботу з реалізації угоди про вільну торгівлю від 17 грудня 1992 р. [9, арк. 67]. За підсумками засідання комісії віце-прем'єри обох країн дали доручення активізувати роботу із використання можливостей багатосторонньої Ашгабатської угоди, яка передбачала максимальну лібералізацію торгівлі між країнами СНД, а також підписано протокол про взаємне постачання найважливіших видів продукції на 1996 р. [9, арк. 67–68].

Окремої уваги заслуговує обговорення у ході першого засідання міжурядової комісії питання врегулювання державного боргу України. Варто зазначити, що наприкінці лютого 1996 р. було завершено роботу експертних груп національних банків України та Білорусі і за підсумками їхньої діяльності підписано Акт закінчення перевірки міждержавних розрахунків за 1992 р. У цьому документі обидві країни визначили розмір українського боргу в сумі 32757 млн рублів. Встановлений розмір суми боргових зобов'язань України був зафіксований також у протоколі засідання міждержавної комісії [9, арк. 68]. Однак, основним результатом переговорів з питання стала домовленість про те, що врегулювання державного боргу України буде вирішуватися на рівні президентів та урядів двох країн [9, арк. 51]. Отже, перше засідання Міжурядової змішаної українсько-білоруської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, під час якого було розглянуто низку ключових для міждержавної співпраці тем, продемонструвало ефективність такого формату обговорення двосторонніх економічних взаємин, а також засвідчило, що подальша її робота матиме позитивний вплив на динаміку відносин між Україною та Республікою Білорусь у сфері економіки.

Упродовж 1995–1996 рр. проблемним питанням у торговельно-економічному співробітництві між Україною та Республікою Білорусь залишався процес взаємного визнання прав власності на суперечливі об'єкти колишнього СРСР. Слід зауважити, що, незважаючи на підписання ще у січні 1993 р. угоди про взаємне визнання права та регулювання відносин власності, практичне вирішення цього питання розпочалося лише з 1995 р., тобто після обрання Президентом України Л. Кучми, а Білорусі – О. Лукашенка. Так, вже під час першого офіційного візиту Президента України до Білорусі у липні 1995 р. глави обох республік домовилися активізувати процес визнання прав власності на спірні об'єкти [9, арк. 232]. Однак, протягом 1995–1996 рр. Республіка Білорусь, яка претендувала на 34 об'єкти (24 соціальної сфери, 10 – виробничих) подала до Фонду державного майна України документи тільки 10 з них. Українська сторона, після розгляду представлених документів визнала право власності Білорусі на три об'єкти: Овруцький і Томашгородський каменедробильні заводи, а також на Олевський щебеневий завод [9, арк. 233]. За таких умов, 9 серпня 1996 р. у Москві під час зустрічі президентів України та Білорусі було досягнуто домовленості пришвидшити вирішення даного питання, зокрема підписати відповідні документи під час офіційного візиту О. Лукашенка до Києва, який був запланований на перше півріччя 1997 р. [9, арк. 232]. Варто зазначити, що своєчасно реалізувати домовленості президентів не вдалося. Це, значною мірою, було зумовлено пасивністю білоруської сторони, яка несвоєчасно та не у повному обсязі готувала та подавала до Фонду державного майна України необхідні для визнання права власності документи.

Вагомий вклад у подальший розвиток міждержавної економічної співпраці вніс візит президента України до Білорусі, який відбувся 17 січня 1997 р. Під час зустрічі керівники обох країн акцентували увагу на пріоритетності торговельно-економічних зв'язків між Республікою Білорусь та Україною. Л. Кучма та О. Лукашенко обопільно підтвердили своє розуміння того, що необхідно усунути бар'єри і обмеження у взаємній торгівлі, сприяти укладанню прямих договорів між регіонами та суб'єктами господарювання двох країн. Президенти обох республік також заявили про готовність розвивати співробітництво у сфері виробничої кооперації, стимулювати міждержавні інвестиційні проекти і створення білорусько-українських фінансово-промислових груп. Головними підсумками візиту стали домовленості про сприяння в організації низки спільних виробництв, а також підписання протоколу про економічне і науково-виробниче співробітництво галузей промисловості [11, арк. 19–20].

Відповідно до угоди про створення міжурядової змішаної комісії з питань економічного співробітництва, 24 квітня 1997 р. у Мінську відбулося її друге засідання. У порядок денний роботи комісії було внесено 15 питань з основних напрямів двосторонньої взаємодії. За підсумками переговорів сторони домовились сприяти постачанню сільськогосподарським виробникам протягом 1997 р. 500 кормозбиральних комбайнів “Полісся-250”, 500 колісних тракторів “Білорусь” і 2,5 тисячі дизельних двигунів спільного білорусько-українського виробництва. Крім того, було поставлено завдання відповідним відомствам обох країн до 10 травня вирішити всі питання щодо організації в Україні спільних підприємств з виготовлення та продажу цієї продукції [12, арк. 80]. Слід відзначити, що досягнуті в ході роботи міжурядової комісії з питань економічної співпраці домовленості, сприяли як поглибленню коопераційних зв'язків між окремими підприємствами України та Білорусі, так і розширенню міждержавного інвестиційного співробітництва.

Важливе значення для вироблення нових тенденцій українсько-білоруського співробітництва в економічній сфері мали регулярні переговори на рівні голів урядів. 5–6 лютого 1998 р. прем'єр-міністр України В. Пустовойтенко відвідав з офіційним візитом Республіку Білорусь. Метою перебування української урядової делегації у Мінську було поглиблення торговельно-економічного співробітництва та підвищення обсягів товарообігу між двома державами. У ході переговорів члени урядів України та Білорусі особливу увагу приділили проблемам уведення режиму вільної торгівлі та зняття ПДВ під час здійснення взаємних торговельних операцій, розвитку кооперативних зв'язків, взаємного постачання продукції на кліринговій основі, спільного виробництва комбайнів і тракторів, співпраці прикордонних областей. Під час зустрічі В. Пустовойтенка з прем'єр-міністром Білорусі С. Лінгом, голова Кабінету Міністрів України наголосив, що Українська держава насамперед зацікавлена у підвищенні обсягів товарообігу. Було також підкреслено, що продовження роботи міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва буде сприяти вирішенню ключових проблем двосторонніх взаємин [13, арк. 72–73].

У рамках цього візиту з українською урядовою делегацією провів робочу зустріч Президент Білорусі О. Лукашенко. Під час бесіди члени Кабінету Міністрів України відзначили, що можливості для розширення міждержавної економічної співпраці доволі значні, однак стримуючим фактором є відсутність законодавчих актів, спрямованих на лібералізацію торгівлі. Президент Білорусі, у свою чергу, підкреслив, що в економічному плані обидві держави потрібні одна одній, і нагадав, що Україна є другим за обсягами товарообігу партнером для Республіки Білорусь після Росії. Прем'єр-міністр України В. Пустовойтенко також поінформував О. Лукашенка про схвалення сторонами пропозиції стосовно розробки міждержавної програми довгострокового економічного співробітництва [13, арк. 72–73]. Отже, офіційний візит голови Кабінету Міністрів України до Республіки Білорусь підтвердив прагнення української та білоруської сторін стимулювати розвиток двосторонніх економічних взаємин, з урахуванням національних інтересів обох країн.

У тому ж році (28–29 вересня 1998 р.) відбулася ще одна зустріч між прем'єр-міністрами України та Білорусі. Під час переговорів В. Пустовойтенко та С. Лінг висловилися за подальше розширення науково-технічних та торговельно-економічних зв'язків між двома державами. Разом з тим, учасники зустрічі констатували зниження обсягів взаємної торгівлі у 1998 р., що було обумовлено впливом на економіку двох країн фінансово-економічної кризи. З метою протидії цим негативним, тенденціям прем'єр-міністри України та Білорусі домовилися об'єднати зусилля і на державному рівні прийняти комплекс заходів для мінімізації наслідків впливу економічних проблем на динаміку українсько-

білоруських торговельних зв'язків, а також проводити щоквартальні зустрічі на рівні глав урядів. За підсумками робочого візиту обидві сторони доручили відповідним міністерствам та відомствам узгодити до 10 жовтня 1998 р. проект міждержавної програми довгострокового економічного співробітництва, підписати до 20 жовтня 1998 р. договір на 1999 рік про взаємне постачання найважливіших видів продукції на кліринговій основі, прийняти додаткові заходи щодо розширення співпраці в рамках виробничої кооперації, активізувати роботу з організації спільних виробництв [13, арк. 97–100]. Варто зазначити, що подібні зустрічі та консультації, які проходили на високому міждержавному рівні, мали регулярний характер і служили необхідним імпульсом для вироблення нових підходів до двосторонніх економічних взаємин.

На виконання домовленостей прем'єр-міністрів України і Республіки Білорусь 8–9 жовтня 1998 р. у Мінську відбулося засідання робочих груп експертів двох країн з метою доопрацювання Міждержавної програми довгострокового українсько-білоруського економічного співробітництва. Підсумком роботи уповноважених представників України та Білорусі стало узгодження основних параметрів зазначеної програми [13, арк. 129–130].

Менше, ніж через місяць після засідання українських та білоруських робочих груп, 5 листопада 1998 р. відновила свою роботу міжурядова комісія з питань торговельно-економічного співробітництва. На засіданні було відзначено, що протягом дев'яти місяців 1998 р., спостерігається негативна тенденція товарообігу між двома країнами. Серед причин спаду обсягів торгівлі обидві сторони назвали неузгодженість при стягненні податків на додану вартість і непрямих податкових платежів, відсутність коштів в українських та білоруських товаровиробників для взаємних розрахунків, нестабільність фінансової системи Республіки Білорусь, впливи фінансової кризи в Росії. Крім того, члени міжурядової комісії домовилися доопрацювати до 15 листопада 1998 р. Договір між Україною і Республікою Білорусь про економічне співробітництво на 1999–2008 рр., яким буде затверджено міждержавну програму [13, арк. 147–150].

11 грудня 1998 р. розпочався візит Президента України до Республіки Білорусь, у ході якого було розглянуто низку питань двосторонніх економічних взаємин. Так, під час переговорів зі своїм білоруським колегою Л. Кучма звернув увагу О. Лукашенка на тому, що в умовах негативного впливу на економіку Білорусі фінансово-економічної кризи в Росії, Україна могла б налагодити постачання необхідної для білоруського виробництва сировини, а також сприяти реалізації готової продукції із країни-сусідки. Президент України також заявив, що для оперативного вирішення питання, а також з метою збільшення товарообігу необхідно створити особливі умови для здійснення експортно-імпортних операцій між двома країнами [13, арк. 177–179].

Головним підсумком вказаного візиту стало підписання договору про економічне співробітництво на 1999–2008 рр., який затвердив міждержавну програму довгострокового партнерства між двома державами у сфері економіки. Цей документ акцентував увагу на основних напрямках економічної взаємодії між Україною та Білоруссю упродовж 1999–2008 рр., а також на лібералізації діючого між державами режиму вільної торгівлі з метою розвитку торговельних відносин. Крім того, розділ 8 передбачав створення в рамках спільної міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва Координаційної Ради з питань реалізації програми і робочих груп з головних її розділів [14]. Слід підкреслити, що вказана програма впродовж 10 років залишалася основним нормативно-правовим документом, який визначав основні тенденції, напрями та форми українсько-білоруських економічних взаємин.

Починаючи з другої половини 1999 р., між Україною та Республікою Білорусь спостерігалось погіршення політичних відносин, яке також суттєво вплинуло на

динаміку двосторонніх економічних взаємин. Варто зазначити, що на відміну від попередніх років, коли міждержавні економічні зв'язки значною мірою переважали над політичною кон'юнктурою, події 1999 р. засвідчили зворотній процес – різні підходи щодо шляхів суспільного розвитку та відмінні зовнішньополітичні курси двох країн почали домінувати над взаємовигідним торговельно-економічним аспектом міждержавного співробітництва.

Разом з тим, кризові явища, що спостерігалися у двосторонніх торговельно-економічних відносинах були обумовлені й низкою економічних проблем, які існували на міждержавному рівні. Серед них, зокрема, варто виділити незадовільне виконання програми довгострокового економічного співробітництва, нестабільну валютно-фінансову ситуацію, множинність курсів (реальний курс білоруського рубля до долара США майже вдвічі перевищував офіційний), жорсткий контроль за ціноутворенням та експортно-імпортними операціями у Республіці Білорусь, вимоги до суб'єктів господарювання здійснювати експорт продукції (60 товарних груп) тільки за валюту, відновлення механізму стягнення ПДВ під час оформлення митних документів [15, арк. 97].

Проблеми торговельно-економічного співробітництва між Україною та Білоруссю викликали серйозне занепокоєння на найвищому рівні в обох країнах і стали темою наради, яка відбулася 11 жовтня 1999 р. у Міністерстві закордонних справ Республіки Білорусь. Учасники засідання проаналізували основні причини, які стримували розвиток торговельних операцій між двома країнами. З доповіддю виступив перший заступник міністра закордонних справ Білорусі В. Величко, який заявив, що зниженню білоруського експорту в останні роки сприяв перехід України з 1994 року на принцип країни призначення при стягненні податку на додану вартість та акцизів у зовнішній торгівлі. Під час наради також була відзначена незадовільна робота концерну “Біллегпрому” з просування товарів на український ринок, Мінсільгосппроду, який не виконав доручення щодо опрацювання з українською стороною можливості створення спільного виробництва з вирощування і переробки цукрових буряків та Мінського тракторного заводу через його пасивність у розвитку лізингових операцій і наданні українським споживачам тракторів у кредит. За підсумками засідання були підготовлені та опрацьовані пропозиції щодо активізації торговельно-економічного співробітництва та надані відповідні доручення міністерствам і відомствам [15, арк. 95–96]. Отже, проведена нарада засвідчила прагнення білоруської сторони якнайшвидше врегулювати наявні протиріччя й інтенсифікувати двосторонні торгові відносини.

З українського боку активну роботу із стабілізації міждержавних торговельно-економічних взаємин проводило посольство України в Білорусі. Так, упродовж другої половини 1999 – початку 2000 рр. українське дипломатичне представництво вжило низку заходів, спрямованих на економізацію зовнішньополітичної діяльності. Основними серед них можна вважати підготовку та організацію візитів до Республіки Білорусь Президента України Л. Кучми (м. Брест, 26–27 травня 2000 р.), Прем'єр-міністра В. Ющенка (м. Мінськ, 16 травня 2000 р.) та Міністра закордонних справ Б. Тарасюка (м. Мінськ, 7–8 лютого 2000 р.). Крім того, завдяки наполегливим діям посольства 30 червня 2000 р. після тривалої перерви відновила свою роботу міжурядова змішана українсько-білоруська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва. Разом з тим, слід відзначити, що затримка у роботі комісії була обумовлена, переважно, пасивністю української сторони [16, арк. 71].

Як уже зазначалося, важливе значення для подолання негативних тенденцій українсько-білоруської співпраці в економічній сфері мав візит Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка до Республіки Білорусь, який відбувся

7–8 лютого 2000 р. Під час переговорів Б. Тарасюка з Міністром закордонних справ Білорусі У. Латиповим основну увагу було приділено питанням міждержавного економічного співробітництва. Так, обидва міністри обговорили порядок стягнення ПДВ під час експортно-імпортних операцій, реалізацію в повній мірі багатосторонньої Ашгабатської угоди щодо коопераційних поставок, удосконалення системи взаєморозрахунків між суб'єктами підприємницької діяльності двох країн. Б. Тарасюк та У. Латипов не оминули увагою також теми українського боргу перед Білоруссю. З цього приводу Міністр закордонних справ України підкреслив, що такої проблеми не існує і йдеться не про заборгованість, а про взаєморозрахунки між національними банками України та Білорусі. Підсумком обговорення цієї теми стала домовленість міністрів про зустріч українських та білоруських експертів для вирішення окресленої проблеми [17, арк. 77].

Після завершення переговорів з У. Латиповим, Міністр закордонних справ України Б. Тарасюк провів бесіду з прем'єр-міністром Республіки Білорусь С. Лінгом. Під час зустрічі обговорювалася перспектива проведення в Києві чергового засідання міжурядової комісії з питань економічного співробітництва, а також перелік тем, які необхідно розглянути на ньому. Крім того, значна увага була приділена ходу реалізації міждержавної програми довгострокового економічного співробітництва. Так, Міністр закордонних справ України Б. Тарасюк зазначив, що із 35 заходів програми з терміном виконання у 1999 році реально було виконано лише 9, а відтак необхідно пришвидшити створення білоруської частини Координаційної Ради для повноцінної реалізації плану дій [17, арк. 78–79]. Отже, робочий візит глави МЗС України до Білорусі не лише дозволив на високому міждержавному рівні обговорити актуальні проблеми українсько-білоруського економічного співробітництва, а й посприяв прийняттю низки невідкладних рішень, які в подальшому надали нового імпульсу як для розвитку існуючих, так і для започаткування нових тенденцій у двосторонніх економічних взаєминах.

На виконання домовленості між Міністром закордонних справ України та керівництвом Республіки Білорусь, яка передбачала організацію робочої зустрічі між прем'єр-міністрами двох країн, 16 травня 2000 р. Мінськ відвідав глава українського уряду В. Ющенко. У ході робочої поїздки прем'єр-міністр України провів переговори зі своїм білоруським колегою В. Єрмошиним, під час яких було розглянуто та обговорено актуальні питання двостороннього співробітництва. Обидві сторони вкотре висловили стурбованість зниженням за останні роки обсягів взаємної торгівлі і відзначили, що дана тенденція не відповідає економічним можливостям країн-сусідів. За підсумками робочого візиту В. Ющенко та В. Єрмошин домовилися доручити відповідним міністерствам та відомствам провести четверте засідання міжурядової змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва у червні 2000 р., протягом місяця завершити формування Координаційної Ради для реалізації програми економічного партнерства на 1999–2008 рр., розглянути можливість переходу на механізм відтермінування сплати ПДВ з товарів, які ввозяться з України за вексями імпортерів, внести пропозиції щодо спрощення процедури оформлення домовленостей у рамках Ашгабатської угоди про розвиток виробничої кооперації [17, арк. 91–92].

Проблеми економічної взаємодії двох країн обговорювалися також під час візиту 26–27 травня 2000 р. Президента України Л. Кучми до Республіки Білорусь. У ході зустрічі глави обох держав констатували наявність низки проблем у сфері митної і податкової політики при здійсненні експортних операцій. Разом з тим, Л. Кучма та О. Лукашенко відзначили необхідність більш динамічного поглиблення двосторонніх торговельних зв'язків, спираючись на

виробничу кооперацію, приведення у відповідність митного та податкового законодавства. Головним підсумком робочої зустрічі стало рішення двох президентів сприяти на найвищому рівні усуненню бар'єрів, які перешкоджають нарощуванню товарообігу, а також взяти під особистий контроль виконання домовленостей, досягнутих 16 травня у ході візиту прем'єр-міністра України В. Ющенка до Білорусі [18, арк. 31–32].

Практичне виконання досягнутих на міждержавному рівні домовленостей уможливило проведення 30 червня 2000 р. четвертого засідання українсько-білоруської комісії з питань економічного співробітництва. Під час її роботи основну увагу було приділено стану виконання міждержавної програми економічного співробітництва на 1999–2008 рр. З цього питання прийнято рішення парафувати положення про Координаційну Раду та провести її спільне засідання у вересні 2000 року. Обговоренню також підлягали транспортні питання, зокрема можливості створення сприятливих умов для транспортування швидкокопсувної продукції, транзиту білоруських вантажів з використанням транспортної інфраструктури і портів України, гармонізації тарифних ставок на залізничні перевезення. З метою їх розв'язання сторони домовилися 10–13 липня 2000 р. провести у Гомелі нараду експертів із залученням відповідних міністерств та відомств двох країн, а також представників Молдови [16, арк. 38–50].

Варто зазначити, що вжиті у 2000 році на найвищому українсько-білоруському рівні заходи, спрямовані на посилення економічної складової у міждержавних відносинах дали позитивний ефект і започаткували тенденцію до збільшення обсягів взаємного товарообігу. Зважаючи на це, на нашу думку, виглядає цілком логічним той факт, що вже на початку листопада 2000 р. Президент України Л. Кучма доручив Міністерству закордонних справ і українському посольству в Республіці Білорусь опрацювати питання щодо економізації загальної структури українсько-білоруських відносин. Виконуючи розпорядження президента, Міністерство закордонних справ та українське дипломатичне представництво у Білорусі підготували свої пропозиції щодо посилення економічного аспекту у двосторонніх взаєминах. У підготовленому дипломатами документі, значну увагу було приділено створенню міжнародної економічної організації колишніх республік СРСР – Євразійському економічному співтовариству (ЄврАзЕС), як чиннику, який може негативно вплинути на динаміку українсько-білоруської торгівлі [16, арк. 193–196]. Слід підкреслити, що побоювання української сторони не були безпідставними, оскільки Договір про створення ЄврАзЕС передбачав формування та запровадження єдиних митних тарифів на території держав-учасниць Співтовариства, що створювало додаткові бар'єри для торгівлі з тими країнами СНД, які до складу цього об'єднання не входили, зокрема, й з Україною (Українська держава ніколи не входила до складу ЄврАзЕС, обмежуючи протягом 2002–2014 рр. свою участь у цій організації статусом країни-спостерігача).

Початок 2001 року ознаменував чергову зміну тенденцій в українсько-білоруських економічних взаєминах – вже з 1 січня намітилося швидке падіння обсягів взаємних торговельно-економічних операцій. Така ситуація призвела до того, що тема двостороннього економічного співробітництва знову опинилася у центрі міждержавних відносин, привернула увагу керівництва обох країн. Так, під час робочого візиту білоруського прем'єр-міністра Г. Новицького до України (16–17 жовтня 2001 р.) головну увагу якраз було приділено виробленню дієвих заходів для подолання негативної тенденції зменшення товарообігу між двома державами. У ході дискусії сторони дійшли згоди, що основною причиною такої ситуації є недостатньо ефективне функціонування постійно діючих органів

двостороннього співробітництва. У зв'язку з цим Г. Новицький та А. Кінах прийняли рішення щодо підвищення посадового рівня співголів міжурядової комісії з питань торговельно-економічного партнерства та оновлення складу Координаційної Ради з реалізації програми економічного співробітництва на 1999–2008 роки [19, арк. 67–70].

Надаючи значної уваги економізації зовнішньополітичного курсу, керівництво Української держави протягом 2002 р. спрямовувало свої зусилля на подальше розширення економічних, торговельних та науково-технічних зв'язків між Україною та Республікою Білорусь. Плідною у цьому контексті виявилася робоча зустріч між президентами двох країн, яка відбулася 29 травня 2002 р. у Чернігові. Л. Кучма та О. Лукашенко обговорили перспективи розвитку міждержавних економічних зв'язків і домовилися прийняти конкретні заходи для поглиблення торгово-економічних контактів між суб'єктами господарювання на принципах ринкової економіки, реалізації механізму відтермінування сплати ПДВ за імпортними операціями, активізації виробничої кооперації. Досягнуті в ході переговорів глав України та Білорусі домовленості, були підкріплені підписанням низки двосторонніх документів, серед яких варто виділити угоду про виробничу і науково-технічну кооперацію та меморандум про принципи незастосування спеціальних заходів щодо імпорту українських та білоруських товарів. Також варто відзначити, що президенти двох країн піднімали проблему виплати Україною боргу перед Республікою Білорусь і доручили з цього приводу прем'єр-міністрам до 15 червня 2002 р. підписати міжурядовий договір про врегулювання питань фінансового характеру [20]. Однак, неконструктивна позиція білоруської сторони та свідоме висування завідомо неприйнятних умов не дозволили реалізувати домовленості й вирішити проблему української заборгованості.

Розвитку двосторонніх відносин сприяла активна інституційна співпраця – діяльність торгово-промислових палат України та Білорусі. У 2002 р. між ними було укладено угоду про співробітництво, що сприяло активізації роботи палат. Відповідно до підписаного документу, було також засновано українсько-білоруську ділову раду. Її діяльність була спрямована на вирішення ключових проблемних питань, які висловлювали підприємці обох країн. До компетенції Ради входила також розробка механізмів практичної реалізації положень договору про співробітництво у галузі стандартизації, метрології і сертифікації, зокрема, у частині визнання сертифікатів відповідності [5].

Окремо слід відзначити обговорення основних тенденцій зовнішньоекономічної діяльності Республіки Білорусь під час спільного засідання колегій міністерств закордонних справ, економіки та торгівлі, що проходило 24–25 липня 2002 р. у Мінську. Для участі у цьому заході було запрошено 46 дипломатичних представників, у тому числі й українського посла А. Дроня. Торкаючись у своєму виступі стану білорусько-українських економічних взаємин, О. Лукашенко заявив, що у двосторонніх відносинах спостерігається негативна тенденція падіння білоруського експорту через введення Україною обмежень щодо продукції з Республіки Білорусь. “Я розумію, коли США або ще хтось визнає нас неринковими і вживає економічних заходів. Але Україна – теж мені риночники знайшлися”, – резюмував з цього приводу президент Білорусі. Він також наголосив на необхідності вживати адекватних заходів щодо тих країн, зокрема, і до України, які застосовують дискримінаційну політику до білоруської продукції [21, арк. 203–205]. На наш погляд, такі різкі та політнекоректні заяви на адресу України були обумовлені як несприятливим міжнародним становищем, у якому перебувала Республіка Білорусь (посилення ізоляції, загострення відносин з країнами Заходу), так і заявленим Україною

курсом на поглиблення політичних та економічних відносин, передусім, з ЄС та США.

Зважаючи на жорсткі висловлювання О. Лукашенка, упродовж другої половини 2002 р. єдиним майданчиком для обговорення тенденцій та проблем співпраці двох країн у сфері економіки залишалася міжурядова комісія з питань торговельно-економічного співробітництва. 1–2 серпня 2002 р. у м. Мозирі (Білорусь) відбулося її чергове засідання. Одним із головних питань, що розглядалися, був стан розвитку міждержавного економічного партнерства та шляхи його зростання. Обидві сторони висловили занепокоєння негативною тенденцією падіння взаємної торгівлі й обговорили проблему митних зборів, зокрема можливість сплати ПДВ за фактом реалізації товарів. Учасники засідання також досягли домовленості поглиблювати виробничу кооперацію, сприяти організації спільних підприємств та виробництв [22, арк. 33–34].

У подальшому тісна інституційна співпраця між Україною і Республікою Білорусь у рамках роботи міжурядової комісії з питань торгівлі та економічного співробітництва була продовжена. Зокрема, протягом 2003–2004 рр. відбулося ще два її засідання. Як і раніше, основна увага учасників переговорів була приділена питанням активізації двосторонніх економічних взаємин.

Тривали контакти з окресленої теми і на найвищому загальнодержавному рівні. Тут варто відзначити офіційний візит 16–17 червня 2003 р. прем'єр-міністра України В. Януковича до Республіки Білорусь. Центральною темою зустрічі між керівниками урядів двох країн стало обговорення перспектив розширення двосторонніх торговельно-економічних зв'язків і шляхів вирішення проблем, що існували. Підводячи підсумки результатів міжурядових переговорів, прем'єр-міністр України заявив, що реальне покращення торговельних та економічних взаємин між країнами-сусідами можливе лише після врегулювання окремих спірних питань. При цьому, він акцентував увагу і на необхідності створення належних умов для нормалізації товарообміну, і на поліпшенні прикордонної торгівлі [23].

Таким чином, період 1994–2004 рр. засвідчив важливість та пріоритетність економічної складової у структурі міждержавних відносин України та Республіки Білорусь, позитивну динаміку їх розвитку. Вказаний етап характеризувався наявністю чітких тенденцій у двосторонньому економічному співробітництві, що були пов'язані зі значною увагою з боку керівництва обох країн до даної сфери взаємин, реалізацією спільної довгострокової економічної програми, співпрацею в рамках інституційних організацій, створених з метою поживлення економічних взаємин між Україною та Білоруссю. Разом з тим, упродовж 1994–2004 рр. залишалися не повністю вирішеними й деякі ключові проблеми, що мали безпосередній негативний вплив на динаміку міждержавних економічних відносин, зокрема не було врегульовано питання сплати української заборгованості перед Республікою Білорусь, зберігалися торговельні бар'єри на ринку один одного, низькими темпами характеризувалася інвестиційна активність. Однак, загалом, Україну та Республіку Білорусь у економічному вимірі можна назвати історичними та стратегічними партнерами, зацікавленими у розширенні співробітництва в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Юрчак Д. В. Беларусь – Украина: 20 лет межгосударственных отношений / Д. В. Юрчак. – Витебск, 2012. – 280 с. 2. Максим С. Становлення та розвиток економічних відносин України та Республіки Білорусь (1991–1998 рр.) / С. Максим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=znpkhnpu_ist_2013_47_13. Валіон О. П. Білорусь: соціально-економічні аспекти розвитку (кін.

80-х рр. XX – поч. XXI ст.). / О. П. Валіон. – Тернопіль: Астон, 2014. – 274 с. 4. *Левцицька М. І.* Співробітництво України з Республікою Білорусь в економічній сфері / М. І. Левцицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kumu.edu.ua/vmv/v/09/11.htm>. 5. *Засадко В. В.* Інституційний базис стимулювання розвитку економічної співпраці України з Республікою Білорусь / В. В. Засадко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/articles/1131/>. 6. *Демичев Д.* Торгово-економічні відносини Республіки Білорусь і України / Д. Демичев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edoc.bseu.by:8080/handle/edoc/4703>. 7. *Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України (далі ГДА МЗС України)*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 11. Організація офіційних та робочих візитів Президента, Прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ України. – 21 арк. 8. *Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про сприяння та взаємний захист інвестицій* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/112_694. 9. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 47. Економічні взаємовідносини (загальне). – 235 арк. 10. *Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про створення міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/112_056. 11. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 39. Перебування українських урядових делегацій в Республіці Білорусь. – 64 арк. 12. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 80. Економічні взаємовідносини (загальне). – 184 арк. 13. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 105. Організація офіційних та робочих візитів Президента, Прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ України. – 252 арк. 14. *Договір між Україною і Республікою Білорусь про економічне співробітництво на 1999–2008 рр.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/112_022. 15. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 147. Економічні взаємовідносини (загальне). – 284 арк. 16. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 200. Економічні взаємовідносини (загальне). – 188 арк. 17. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 176. Організація офіційних та робочих візитів Президента, Прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ України (2000 рік). – 145 арк. 18. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 177. Організація офіційних та робочих візитів Президента, Прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ України (2000 рік). – 173 арк. 19. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 208. Перебування українських урядових делегацій та офіційних осіб за кордоном. Списки членів делегацій (2001 рік). – 103 арк. 20. *О рабочей встрече Президента Беларуси А. Лукашенко и Президента Украины Л. Кучмы в Чернигове (сообщение пресс-службы Президента)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mfa.gov.by/press/news_mfa/b9c0038b36fc0b63.html. 21. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 236. Економічні взаємовідносини (загальне). – 204 арк. 22. *ГДА МЗС України*, ф. 8 (Посольство України в Республіці Білорусь), оп. 97, спр. 237. Економічні взаємовідносини (загальне). – 167 арк. 23. *Виктор Янукович провёл переговоры с главой правительства Беларуси Геннадием Новицким* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=1195583&cat_id=33695.

Степан Василюшин

ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ И РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ (1994–2004 ГГ.)

В статье автор рассматривает экономическое сотрудничество между Украиной и Республикой Беларусь в течении 1994–2004 гг., акцентирует внимание на договорно-правовой базе этих связей, исследует основные тенденции и проблемы двусторонних экономических отношений.

Ключевые слова: Украина, Республика Беларусь, торгово-экономическое сотрудничество, договор, отношения.

Stepan Vasylyshyn

**THE TENDENCIES AND PROBLEMS OF COOPERATION IN ECONOMIC SPHERE
BETWEEN UKRAINE AND REPUBLIC OF BELORUS
IN MODERN CONDITIONS (1994–2004)**

In the article the author considers the economic cooperation between Ukraine and Republic of Belorus during 1994–2004, pays attention to the contractual and legal basis of these contacts, as well as investigates the main tendencies and problems of bilateral economic relations.

Key words: Ukraine, Republic of Belorus, trade-and-economic cooperation, treaty, relations.